

Για τον δάσκαλό μου, Ευτύχη Μπιτσάκη

Ευτύχησα να έχω καθηγητή τον Ευτύχη Μπιτσάκη. Στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στις αρχές της δεκαετίας του 80, όταν πρωτοεκλέχθηκε - με την εναγόνια προσδοκία και την προσπάθεια και των φοιτητών, που ξενυχτήσαμε έξω από την αίθουσα της εκλογής και την πανηγυρίσαμε δεόντως. Μάλιστα θελήσαμε να επανα-καθιερώσουμε προς τιμήν του έναν θεσμό που είχε από καιρό ατονήσει, το πανηγυρικό εναρκτήριο μάθημα των νεοεκλεγέντων καθηγητών στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου, ανοιχτό προς όλους. Το πρώτο μάθημα, αυτό του Ευτύχη Μπιτσάκη, πλημμύρισε από κόσμο, μια και κατέφθασε όλο το Πανεπιστήμιο, όχι μόνο από τη Φιλοσοφική Σχολή, μα και από όλες τις Σχολές, αφού δεν ήταν μόνο η φήμη του, μα και η γνωστή πολυμέρειά του, η ευρυμάθειά του, η πολυεπιστημονική του ενασχόληση που τον καθιστούσε ελκυστικό για όλα τα επιστημονικά πεδία. Ο θεσμός του εναρκτηρίου πανηγυρικού μαθήματος, ωστόσο, δεν ευτύχησε ακριβώς, αφού ο αμέσως επόμενος ομιλητής είχε αισθητά λιγότερο κόσμο και εμφανώς μικρότερη απήχηση.

Ο Ευτύχης Μπιτσάκης είχε την πλήρη εκτίμηση όλων των φοιτητών, όχι μόνο των αριστερών, παρότι δίδασκε χωρίς περιστροφές τον μαρξισμό, εμπλουτισμένο και εξελιγμένο από τις δικές του θέσεις. Αισθανόμασταν περηφάνεια που εξεταζόμασταν σε βιβλία όπως το *Θεωρία και πράξη* ή *Το είναι και το γίνεσθαι*. Μάλιστα ήταν και οι φοιτητές -προπάντων οι αριστεροί- που τον στήριζαν και στην επαναλαμβανόμενη εκλογή του ως Προέδρου και κατόπιν ως Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής.

Ο Ευτύχης Μπιτσάκης είναι ένας σαγηνευτικός δάσκαλος, ένας καθηλωτικός ομιλητής. Μιλά πάντοτε χωρίς χειρόγραφο ακόμη και σε μακρές, αλλά ποτέ μακρόσυρτες, ομιλίες. Η ταχύτητά του είναι αξιοθαύμαστη. Δεν χάνει τον ειρμό του, οι παρεκβάσεις του είναι καλοδεχούμενες. Οι εξιστορήσεις του συναρπαστικές, όπως και η ζωή του και η δράση του. Γιατί ο Ευτύχης Μπιτσάκης είναι μαρξιστής και με την έννοια ότι ενσαρκώνει την άποψη που διατύπωσε ο Μαρξ στην 11^η θέση για τον Φόουερμπαχ ότι η φιλοσοφία δεν έχει αποστολή μόνο να ερμηνεύσει τον κόσμο αλλά και να τον αλλάξει. Είναι ακόμα μάχιμος, επιμένει φιλοσοφικά, πολιτικά, πρακτικά να υπηρετεί τον μαρξισμό, τον διαλεκτικό υλισμό και το όραμα ενός καλύτερου κόσμου. Και εκεί που εμείς οι νεότεροι απογοητευόμαστε, εκείνος διδάσκει αισιοδοξία και πίστη στον άνθρωπο.

Σ' ένα από τα τελευταία του έργα, το *Ανθρώπινη φύση – για έναν κομμουνισμό του πεπερασμένου* καταπιάνεται με το αν υπάρχει ανθρωπολογικό εμπόδιο για τον σοσιαλισμό, για το αν δηλαδή για την αποτυχία και την κατάρρευση των σοσιαλιστικών / κομμουνιστικών πειραμάτων (γιατί την αναγνωρίζει αυτή την αποτυχία) ευθύνεται η ίδια η φύση του ανθρώπου, που είναι εγωιστική και τον εξαναγκάζει σε συμπεριφορές εντέλει αντι-ανθρωπιστικές. Σ' αυτό λοιπόν το αγωνιώδες ερώτημα, που μας έχει ασφαλώς απασχολήσει και ίσως από κάποιους έχει απαντηθεί θετικά (δηλαδή ότι ναι, ευθύνεται η φύση του ανθρώπου και άρα η επίτευξη του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού είναι εντέλει αδύνατη), εκείνος απαντά πως όχι, δεν είναι η φύση του ανθρώπου (φύση άλλωστε κοινωνική) που εμποδίζει τη σοσιαλιστική ανάπτυξη της κοινωνίας, και αυτή θα έρθει κάποτε. Απαντά, μάλιστα, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιστημονικότητα, αναλύοντας ακόμη και βιολογικά, νευροφυσιολογικά και ψυχολογικά το φαινόμενο «άνθρωπος» στο εν λόγω βιβλίο,

αλλά εν μέρει και στο *Ένα φάντασμα πλανιέται*, όπου επίσης απασχολείται με το ερώτημα της κατάρρευσης του σοσιαλισμού. Είναι χαρακτηριστική η πίστη, η επιμονή (δεν θα πω η εμμονή) του Ευτύχη Μπιτσάκη στις αξίες που πρεσβεύει, αξίες που τις έχει βέβαια προηγουμένως διυλίσει στο φίλτρο της ισχυρής λογικής του και της επιστημονικής έρευνας. Είναι χαρακτηριστική και η οπτιμιστική οπτική του, η αισιοδοξία του, παρότι δεν λείπει και μια κάποια πίκρα. Αυτό το τελευταίο βιβλίο που ανέφερα, το *Ένα φάντασμα πλανιέται*, μού το αφιέρωσε ως «ενθύμιο περισσότερο αισιόδοξων ημερών», ωστόσο, η ιστορική (και όχι αφελής) αισιοδοξία υπάρχει σε όλη την ανάπτυξή του, όπως είπα και πριν. (Μια παρένθεση: ο ίδιος αναφέρεται στη σταθερή του αισιοδοξία ως αφελή. Τουλάχιστον σ' ένα αυτοβιογραφικό του σημείωμα του 1996 γράφει: «αν κατόρθωσα κάτι σε φοβερές κι αντίξοες συνθήκες, αυτό το οφείλω: στις έμπρακτες ηθικές αξίες των γονιών μου, στην ένταξή μου στο αριστερό κίνημα, στη συμπαράσταση της οικογένειάς μου – αδελφός, γυναίκα, γιος, στο πείσμα και την αφελή αισιοδοξία μου».) Το βιβλίο, πάντως, το αφιερώνει «σε όσους μέσα στην έξαρση της Επανάστασης έδωσαν ό,τι είχαν: τη ζωή τους, για έναν κόσμο δικαιοσύνης και ελευθερίας».

Αυτή η σταθερότητα στις πεποιθήσεις του είναι επίσης χαρακτηριστική και σε στενά επιστημονικά ζητήματα (αν και για τον Ευτύχη Μπιτσάκη η επιστήμη είναι επίσης κοινωνικά προσδιορισμένη και αυστηρά επιστημονικά ζητήματα -με μιαν έννοια- δεν υπάρχουν), που ενδέχεται να τον φέρνουν σε σύγκρουση ακόμη και με την πλειοψηφία των επιστημόνων, καθώς άλλωστε, ως γνωστόν, τα επιστημονικά θέματα δεν υπάγονται στην αρχή της πλειοψηφίας – αλίμονο, αν ήταν έτσι ο ήλιος θα γύριζε γύρω από τη γη μέχρι τον 17ο αιώνα. Ο Ευτύχης Μπιτσάκης σταθερά διαφωνεί, για παράδειγμα, με τη θεωρία του μπιγκ μπανγκ, ξιφουλκώντας πάνω σε ζητήματα σχετικά με την άπειρη πυκνότητα, κλπ., αντιπαλεύοντας τον θετικισμό.

Ο Ευτύχης Μπιτσάκης έχει ασχοληθεί με ένα τεράστιο εύρος επιστημονικών, φιλοσοφικών και πολιτικών ζητημάτων, ίσως με όλο το φάσμα αυτών των ζητημάτων. Τον απασχόλησε το γνωσιολογικό και φυσικά το οντολογικό ερώτημα, η διαλεκτική της φύσης και της κοινωνίας, η φιλοσοφία της επιστήμης και της εξέλιξής της, ιδίως η εξέλιξη της Φυσικής, η θρησκεία, κλπ. Τόλμησε ακόμη να καταπιαστεί και με τη φιλοσοφία του ανθρώπου τόσο στη *Θεωρία και Πράξη* όσο και στο ομώνυμο βιβλίο (*Φιλοσοφία του ανθρώπου*), που αποτέλεσε τόλμημα ακριβώς γιατί ο μαρξισμός πάντα σόπαινε αμήχανα απέναντι σε τέτοια ζητήματα, όπως π.χ. το νόημα της ζωής, που, όπως γράφει ο ίδιος, «καλύπτεται από τον χυδαίο ευδαιμονισμό των αστών, τις θρηνωδίες των υπαρξιστών και την καθολικευμένη αισιοδοξία των αγωνιστών, που απλώς επικαλύπτει τα προσωπικά προβλήματα». Αυτό το σημειώνω για να επιβεβαιώσω την όχι αφελή αισιοδοξία του Ευτύχη Μπιτσάκη, που δίνει χώρο και αξία και στην προσωπική ζωή, ακόμη κι αν αυτή είναι –και είναι- κοινωνικά προσδιορισμένη. Ο Ευτύχης Μπιτσάκης είναι ένας συνεπής διαλεκτικός, αλλά και ένας καθολικός άνθρωπος. Είναι φιλόσοφος, επιστήμονας, διανοούμενος, αγωνιστής, άνθρωπος της σκέψης και της δράσης.

Έχει γράψει αμέτρητα βιβλία και άρθρα, συνεχίζει να εκδίδει το περιοδικό «Ουτοπία» (από τις αρχές της δεκαετίας του 90), είναι ακατάβλητος. Εννοείται ότι αρθρογραφεί διαρκώς για την πολιτική κατάσταση και την αριστερά. Σήμερα είναι 95 χρόνων και έχει πολλά ακόμα να ζήσει και να προσφέρει. Θα τολμούσα πάντως να πω ότι, αν ήθελε

να κάνει έναν απολογισμό ζωής, θα αισθανόταν ή θα πρέπει να αισθάνεται ένας ευτυχής άνθρωπος ο Ευτύχης Μπιτσάκης, παρότι τα οράματά του δεν έχουν ακόμη πραγματοποιηθεί, παρότι είναι άνθρωπος που ολοκληρώνεται και αυτοπραγματώνεται κοινωνικά και όχι βέβαια μόνον ατομικά. Ωστόσο, όπως είπαμε και πριν, δεν υποτιμά τα προσωπικά συστατικά της ζωής, δεν παραβλέπει τη σημασία της καθημερινότητας. Και στον τομέα αυτόν είναι ένας άνθρωπος που περιβάλλεται ευρύτερα από εκτίμηση και αγάπη, στοιχεία, που, όπως και ο ίδιος λέει, κάθε άλλο παρά είναι ασυμβίβαστα με τη φύση του ανθρώπου. Έχει μια εξαιρετική οικογένεια, η γυναίκα του, η Μαρία Κοκκίνου, σημαντική ζωγράφος, ο γιος του ο Γιάννης Μπιτσάκης, σπουδαίος επιστήμονας, στην ομάδα που αποκρυπτογράφησε τον μηχανισμό των Αντικυθήρων και όχι μόνο, σεμνοί κι οι δυο, όπως κι ίδιος. Είναι ευτυχής, πιστεύω, όταν βρίσκεται στο χωριό του, την Παλαιόχωρα Χανίων (αν και γεννήθηκε σ' ένα πολύ μικρότερο χωριό, το Κάδρος από αγροτική πολυμελή οικογένεια, και συχνά αναφέρεται στο πρώτο του σχολείο, ένα καλύβι – βουστάσιο με χωμάτινη στέγη, *«που έτρεχε νερό κάθε που έβρεχε ο Θεός»*) και βρίσκεται εκεί για μεγάλα διαστήματα του έτους, κοντά στη φύση, στην αγροτική ζωή, που τον ξαναγεννά και ίσως εξηγεί την ακμαιότητά του (γεννήθηκε και μεγάλωσε σ' ένα ανιμιστικό σύμπαν, όπως λέει ο ίδιος). Είναι ευτυχής όταν παλεύει για τις ιδέες του με όποιον τρόπο διαθέτει. Φαντάζομαι ότι είναι ευτυχής για τις θυσίες που έκανε σε δύσκολες εποχές, παιδί ακόμα στην ΕΠΟΝ, για τις φυλακίσεις, διώξεις που υπέστη για πολλά χρόνια μετά (που καθυστέρησαν σημαντικά την έναρξη της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας – κατέφυγε στο Παρίσι μόλις απέκτησε διαβατήριο, που δεν μπορούσε να αποκτήσει λόγω του ότι δεν έκανε δήλωση μετανοίας, εκεί έκανε δύο διδακτορικά και ξεκίνησε να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Φιλοσοφία των επιστημών), ίσως όχι βέβαια και για την πολεμική που δέχτηκε από τον δικό του χώρο. Είναι ή πρέπει να είναι ευτυχής στον απολογισμό μιας πλήρους με όλες τις σημασίες ζωής, μιας ζωής άξιας να βιωθεί, μιας ζωής που δεν θα χαθεί ποτέ. Ο Ευτύχης Μπιτσάκης, ο αιώνια απορών με την αριστοτελική έννοια του θαυμάζειν, ο αιώνια αναζητών, ο διαρκώς απαντών, είναι και ένας προσηνής, καταδεχτικός άνθρωπος, μαχητικός αλλά όχι εχθρικός, περήφανος αλλά όχι επηρμένος. Για μένα αυτό είναι ύψιστο προσόν. Κι ο χαρακτήρας του είναι πρότυπο.

Τον ευχαριστώ και προσωπικά όχι μόνο για όσα με δίδαξε και ως τρόπο σκέψης, όχι μόνο γιατί είχαμε και μια πιο στενή σχέση πολιτική – συνδικαλιστική, αλλά και γιατί στάθηκε πάντα και προσωπικά στο πλευρό μου, π.χ. όσες φορές χρειάστηκα συστατική επιστολή μού την έδωσε με προθυμία και με υπερβολές (στο περιεχόμενο), και θεωρώ ότι με περιέβαλλε σταθερά με την εκτίμησή του και τη συμπάθειά του, πράγμα που το αισθάνομαι ως μεγάλη τιμή. Είμαι κι εγώ ευτυχής που δεν έχασα την επαφή μαζί του τόσο φυσικά όσο και πνευματικά. Είμαι ευτυχής που μπολιάστηκα από τη δική του αισιοδοξία, τη δική του δύναμη. Είμαι ευτυχής που άφησε πάνω μου –όπως και σε τόσους άλλους- το αποτύπωμά του, το δίδαγμά του για μια ζωή που πρέπει να βιώνεται με πληρότητα, με θεωρία και πράξη, όπως η δική του.